

ORAFAM Journal

Sorumlu Yazar/ Responsible Author

Dr. Öğr. Gör.
Nevzat Eminoğlu

Muş Alparslan Üniversitesi, Fen
Edebiyat Fakültesi, Kürt Dili ve
Edebiyatı Bölümü,
n.eminoglu@alparslan.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4980-7556>

Öğretmen

Merve Çiftçi

Öğretmen-Eğitimci, Milli Eğitim
Bakanlığı, İstanbul Milli Eğitim
Müdürlüğü, Yüksek Lisans
Öğrencisi
seyirdefterim10@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2470-8762>

Eser Geçmişi / Article Past: Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted
10/07/2023 18/07/2023

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/>

Research Paper

Mevlana Celaleddin-i Rûmî ve Molla Ahmed-i Cezerî 'nin Şiirlerinde Visal ve Hicran Düalizmi

Mevlana Celaleddin-i Rûmî and Molla Ahmed-i Cezeri Visal and Hicran Dualism in His Poems

Öz

Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî on üçüncü yüzyılda Afganistan'ın Belh şehrinde doğmuş olup Konya'da hayata gözlerini yuman büyük bir şairimizdir. Molla Ahmed-i Cezirî ise 16. yüzyılda Cizira Botan denilen Cizre ve yöresinde yaşamış diğer önemli bir şairimizdir. Bu iki şair ve mutasavvıf şahsiyet visal ve hicran temasını eserlerinde yoğun bir şekilde işlemişlerdir. Visal ve hicran Arapça menşeli iki kelime olup tasavvuf ekolünün temel kavramlarından olduğu gibi Arap, Fars, Kürt, Türk edebiyatları başta olmak üzere Müslüman toplulukların dilleri ile ortaya çıkmış olan edebi geleneği oluşturan İslam edebiyat havzasının klasik döneminin de iki ana temasıdır. Bu iki kavramın ifade ettiği konu mütasavvıf şairlerin anlam arayışlarındaki umumi yaklaşımlarını ve genel tasavvurlarını yansıtmaları açısından önemlidir. Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Molla Ahmed-i Cezirî medeniyet coğrafyamızda ortak inanç değerleri üzerinde ortaya çıkan İslam havzası edebiyatı içinde iki şair ve edip şahsiyet olarak eserlerinde bu iki temaya dair çokça veri sunmaktadırlar. Visal ve hicran düalizmi bu iki şair ve bilgenin estetik tasavvurlarının yansıması olarak çalışma alanımızı oluşturmaktadır. Bu nedenle makalemizdeki amacımız Mevlânâ Celaleddin-i Rumi ve Molla Ahmed-i Cezirî'nin şiirlerindeki visal ve hicran düalizmini estetik anlayışları çerçevesinde değerlendirmeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik edebiyat, Şiir, Hicran, Visal, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Molla Ahmed-i Cezirî,

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) Lisans ile lisanslanmıştır.

ORAFAM Journal - Muş Alparslan Üniversitesi Ortadoğu ve Afrika Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlar. / ORAFAM Journal - Muş Alparslan University Middle East and African Research Center Journal ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy.

Abstract

Mevlânâ Celâleddin Rûmî is a great poet who was born in the city of Belh in Afghanistan in the thirteenth century and passed away in Konya. Molla Ahmed-i Cezirî is another important poet who lived in Cizre and its region, called Cizra Botan in the 16th century. These two poets and mystic figures have intensively worked on the themes of visal and hijran in their works that have transcended the ages. Visal and hijran are two words of Arabic origin, and they are the two main themes of classical literature as well as the basic concepts of the Sufi school. The subject expressed by these two concepts is important in terms of reflecting the general approaches and general conceptions of the sufi poets in their search for meaning. Mevlânâ Celâleddin Rûmî and Molla Ahmed-i Cezirî have dealt with these two themes a lot in their works as two poets and literary figures in the Islamic basin literature that emerged on the values of common belief in our civilization geography. The dualism of Visal and Hijran cannot be considered independently of the aesthetic conceptions of these two poets and sages. Our aim in this study is to analyze the visal-hijran dualism in the poems of Mevlânâ Celâleddin-i Rumi and Molla Ahmed-i Cezirî within the framework of their aesthetic understanding.

Keywords: Classical Literature, Poetry, Hicran, Visal, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Molla Ahmed-i Cezirî.

1. Giriş

İslam havzası edebiyatının klasik döneminde hicran ve visal iki temel temadır. Ayrılık ve kavuşmayı ifade eden bu iki kavram aynı zamanda tasavvuf ekolünün de iki temel kavramı ve terimidir. İslam dininden kaynaklanan tasavvufi yorumunun gelenek ve pratiğe göre visal, kemale ermek, hakka varmak demektir; hicran ise Hak'tan, hakiki sevgiliden uzak kalmaktır (Uludağ, 1995: 573). Klasik dönem yazar ve şairleri eserlerinde bu temayı çokça kullanmışlar ve bu tasavvufî görüşü edebiyata da aktarmışlardır. Şair ve edipler bu konuyu farklı üslup ve yaklaşımlarla yorumlamış, kendi inanç, meşrep ve görüşlerine göre ifade etmişlerdir.

Visal ve hicran kavramları özellikle klasik dönem edebiyatında yaygın bir tema olduğu gibi bu tema her şair özelinde farklı boyutlarla şiire yansımıştır. Kimi şairler mecazî anlamı tercih ederken kimileri bu kavramı gerçek anlamda kullanmayı tercih etmiştir. Sufi şairlerin eserlerinde bu kavramlar kendi bağlamı ve konusu itibari ile ilahi aşk teması içerisinde manevi anlamda kullanıldığını sıklıkla görmekteyiz. Bu yaklaşım daha çok klasik dönem şairlerinin eserlerinde görülmektedir (Cebecioğlu, 1997: 235).

Mevlânâ Celâleddin- Rumî ve Molla Ahmed-i Cezirî estetik anlayışları, üslup ve ifade güçleri ile çağları aşan bir etkiye sahip mutasavvıf iki şairimizdir. Visal ve hicran gibi tasavvuf ve klasik dönem edebiyatının önde gelen bu iki konusu onların eserlerinde de yer almaktadır. Bu iki kavramın ifade ettiği mesaj ve mana tasavvuf ehli şairlerin anlam arayışlarındaki umumi yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle sufi şairlerin bu olguları okuma biçimleri ontolojik tasavurlarını yansıtmakta ve bizlere önemli veriler sunmaktadır.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve Molla Ahmed-i Cezirî her biri içinde bulunduğu toplumu eserleri ile çok yönlü etkilemiş ve kendisinden sonraki şair kuşakları tarafından takip edilmiş çığır açan şairlerdir. Bu iki şair İslam medeniyeti edebiyatı içinde önde gelen edip ve mutasavvıf şahsiyetler olarak eserlerinde varlık, bilim, insan, ahlak, estetik, ölüm ve sonrası gibi düşünce tarihinin vazgeçilmez konuları yanında bu iki tema üzerinde de yoğunlaşmışlardır (Cizirî, 2010: 23).

Bizler bu çalışmamızda Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'nin özellikle *Mesnevî*'sindeki beyitlerinde ve Molla Ahmed-i Cezirî'nin de *Divan*'ındaki şiirlerinde işlenen visal ve hicran düalizmini inceleyeceğiz. Bu olguları, bu iki şairin eserlerinde ortaya koydukları ve miras olarak gelecek nesillere bıraktıkları estetik anlayışları çerçevesinde değerlendirmeye çalışacağız.

2. Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî ve Molla Ahmed-i Cezirî

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, 1207 yılında Afganistan'ın Belh şehrinde doğdu. Sultan'ül-ulema lakaplı babası Bahaeddin Veled daha sonra ailesiyle birlikte Bağdat'a yerleşir. Sonrasında Mekke ve Şam'a göç eder. En sonunda gelip Konya'ya yerleşir. Mevlânâ çocukluk döneminin dışındaki yıllarının hemen tamamını, önceki asırlardaki isimlendirmeye "Diyâr-ı Rûm"da geçirdiği ve bu bölgedeki Konya'yı vatan edindiği için "Rûmî" sıfatıyla anılmıştır. Bunların yanı sıra vatan edindiği şehre işaret etmek üzere XIII. asırdan itibaren Konevî (Konyalı) sıfatı da adıyla birlikte birçok eserde yer almıştır. Mevlâna'nın babası Belh şehrinin ileri gelenlerinden olup, sağlığında "Bilginlerin Sultânı" ünvanını almış olan Hüseyin Hatibî oğlu Bahâeddin Veled'tir. Annesi ise Belh Emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatun'dur (Mevlana, 2007: 23).

Mevlânâ'nın toplam yedi eseri vardır ve yedisi de Farsçadır. *Mesnevî* ve *Divan Kebir* onun önemli eserlerindedir. Şiirleri lirik ve didaktik temalar içerir. *Mesnevî*'si 25.618 beyitten oluşur. *Divanı* da gazel, rubai ve terci' tarzında şiirlerinden oluşmaktadır. Mevlânâ'nın âleme ve varlıklara dikkatli bir bakışı vardır. Şiirlerinin şekline ve sanat yönüne fazla önem vermediği görülen Mevlânâ'nın terci-i bendinin bentlerindeki beyit sayıları birbirinden farklıdır. Kendine özgü buluş ve anlatımı ile dikkat çeken Mevlânâ, şiirlerini özünden ve hissederek söyler. O, dönemin edebî geleneğinden farklı olarak konuları serbest bir şekilde işlemiştir (Çömlekçi, 2020: 7).

Bizzat Mevlânâ eserlerinde Senâî ve Attâr'ı anmakta ve onlardan beyitler ve görüşler aktarmaktadır. Mevlânâ'nın bütün eserlerindeki ana fikir ve bakış tarzı hemen hemen aynıdır denebilir. Gazellerinde eğitici-öğretici beyitler olduğu gibi, *Mesnevî*'sinde de heyecan ve coşku dolu beyitler az değildir. Ayrıca bütün eserlerinin arasında bilgi, söyleyiş ve üslup açısından var olan beraberlikler çok belirgindir. Söz başlarındaki edebî girişler dışında sözündeki açıklık ve içtenlik, konuşma diline olan yakınlık Farsça ve Arapça beyitlerinin, aynı zamanda beyitleri arasındaki Türkçe ve Rumca ifadelerinin ortak özelliğidir. Mevlana'nın şaheseri *Mesnevî* şimdiye kadar cilt halinde yedi dile çevrilmiş bulunmaktadır. Bunlar, Türkçe, Arapça, İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca, Urduca dilleridir (Mevlana, 2010: 34).

Molla Ahmed-i Cezirî ise 1570 yılında Cizîra Botan bölgesi olarak bilinen Cizre Beyliğinin Başkenti olan şu anki Cizre şehrinde doğdu. Molla Ahmed-i Cezirî, orijinal

Kürtçe ifadesi ile Melayê Cizîrî 16'ncı yüzyılda yaşamış bir Kürt edebiyatçı olup Cizîra Botan (Cizre) hükümeti Mir'inin/hükümdarının saray şairidir (Ergün, 2015: 153). Bu dönemde İran merkezli Şii mezhebi taassubuna dayanan saldırılara karşı Osmanlı yönetimi Kürtlerle Sünnî ortak paydaya dayanarak resmî belgelerinde “*Hükümet-i Ekrad/Kürt Hükümetleri*” olarak adlandırdığı Kürt Beylik ve Prenslikleri ile bir birlik oluşturdu. Gerçekleşen bu “*Osmanlı-Kürt İttifakı*” sayesinde bu dönem Kürtler için tarihi, siyasi ve edebi açıdan altın bir çağa dönüştü (Epözdemir, 2005: 78).

Cezirî ve çağdaşları olan Feqiyê Teyran (ö. 1632), Şeyh Şemseddin-i Ahlatî (ö. 1578), Ali-yi Harirî (ö. 1595) gibi şairler Kürt edebiyat tarihinin en verimli ve zirve dönemini temsil eder. Unutmamak gerekir ki Türk divan edebiyatının da zirve şairleri olan Fuzûli (ö. 1556), Baki (ö.1600) ve Nevi (ö. 1599) gibi isimler de bu dönemde ortaya çıktı.

Cezirî'nin lirik ve coşkun şiirinde ihtişam, yiğitlik, özgüven, iftihar ve güzellik gibi ruh unsurları ön plana çıkar. Cezirî estetik düşüncesi çerçevesinde şiirlerinde felsefenin temel konularından sayılan varlık bilim, insan, ahlak, güzellik, âşk, ölüm ve sonrası gibi birçok tema işler. Düşünce tarihi ve edebiyat alanı için vazgeçilmez olan bu konular, onun mürettep divanının ana umdelerini oluşturur. Bir dil harikası olan mürettep divanında Cizre Mir'ine/hükümdarına methiyeleri de bulunan şair “*Nîşanî*”, “*Mela/Melê*” ve “*Ahmed*” mahlaslarını kullanır. Seçkin ve saygın bir şair olan Cezirî'nin şiirleri Kürtçede en bilinen edebi eserler arasında yer alır. Söz ve dizelerindeki olağanüstü ahenk ve müzikaliteden dolayı birçok şiiri kaside, ilahî ve şarkı/stran olarak bestelenmiş bulunmaktadır (Cizîrî, 2010: 21).

Molla Ahmed-i Cezirî'nin divanı kanonik bir eser olarak iyi şiirin standardı olarak görülmüş ve birçok şair kuşağı tarafından benimsenip takip edilmiştir. Ancak onun şiir divanını başyapıt bir eser kılan ilk ve en önemli etken ise barındırdığı estetik ve edebi değerlerdir. Birçok el yazma nüshası bulunan Cezirî'nin Kürtçe divanı ilk olarak 1904'te Berlin'de Alman şarkiyatçı araştırmacı Martin Hartmann tarafından Almanca bir önsüz ile birlikte basıldı.

Şu ana kadar *Divan*'ın tümü Arapça, Farsça dilleri ile beraber Kürtçenin Soranca ve Zazakî lehçelerine çevrilmiş bulunmuş olup *Divan*'daki bazı şiirler Rusça, İngilizce, Almanca vs. batı dillerine de çevrilmiştir. Molla Ahmed'in divanı 2012 yılında da Kürtçe aslı ile beraber Osman Tunç'un yaptığı Türkçe tercümesi, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı tarafından basıldı (Doru, 2016: 56).

3. Mevlana ve Molla Ahmed-i Cezirî'nin Şiirlerinde Visal ve Hicran

3.1. Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'de Visal ve Hicran

İnsan ruhunun ezeli ve kadim bir özden geldiğini belirten Mevlana'nın visal ve hicran anlayışı, bu özü aramaya odaklıdır. Bu nedenle Mevlana insanları arayışa davet eder. Eserlerinin odak noktasını oluşturan bu çağrıyı ve bu sesi eserlerinin birçok beytinde görmek ve duyumsamak mümkündür. Şimdi Mevlana'nın bu konudaki yaklaşımını eserlerinden hareketle inceleyelim.

3.1.1. Mevlânâ'da Hicran

Mevlânâ'nın temel anlayışını yansıtan başyapıtlarından birisi *Mesnevî* adlı eseridir. *Mesnevî*'nin ana temalarından birisi de firakat ve vuslattır. *Mesnevî*'nin ilk 18 beytinde insanın hicran yarası ney metaforü üzerinden işlenmektedir. Mevlânâ'nın estetik düşüncesine göre hicran ve ayrılık, insan ruhunun kendisinin bir parçası olduğu ve alemdeki bütün güzelliklerin kaynağı olan mutlak güzellik sahibi Zat-i Akdes'den uzak kalışının ızdırabını ifade eder. Bu ızdırap asla dönüş çabasını ve öze varış özlemini yansıtmaktadır.

Mesnevî'nin ilk beyitlerinde insan ruhunun asli vatanı olan ruhlar aleminden ve cennetten bu dünya gurbetine atılması ile aslına dönüş için yaşadığı özlemden kaynaklı hicran ve firak hüznü vardır. Mevlana bu durumu ney metaforu ile ifade etmektedir. Ruh ney misali bu durumdan şikâyet etmektedir; ayrılıkları anlatmaktadır (Çetinkaya, 2019: 1980).

Mevlânâ insan ruhunun bu macerasını ve özünden kopuş ve aslını arayış hikayesi şu beyitlerle dile getirmektedir:

Bışnov îñ ney çûñ hikâyet mî-kuned;
Ez-cudâyîhâ şikâyet mî-kuned

Türkçesi:

Dinle neyden, zîra o, bir şeyler anlatmada, ayrılıklardan şikâyet etmededir.

Derki: “Beni kamışlıktan kopardıklarından beri iniltilim, kadın-erkek herkesi ağlattı (Mevlana, 2007: 38).

Bu yönüyle ney insan ruhunu temsilen kamışlıktan kesilmiş kesileli feryad etmektedir. Erkek kadın herkes neyin feryadıyla özdeşim kurarak ona uymakta, ağlayıp inlemededir, diyerek aslından uzak düşenin, elbette buluşma çağını yani vuslatı arayacağına işaret etmektedir

Kez neyistân tâ merâ bub 'rîde-end;
Ez-nefîrem merd u zen nâlîde-end

Türkçesi:

Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryâdımdan

Erkek ve kadın müteessir olmakta ve inlemektedir

Ayrılık Mevlana'ya göre hakkı arama yolcusu olan aşığın bu yoldaki bir aşamasıdır, geçilmesi gereken bir talim ve idman alanıdır. Abd ile mabud ya da kul ile Allah arasındaki ilişki sufi şairlere göre artık aşık ile maşuk ilişkisi mahiyetine büründüğünden aşığın çektiği firak acısı ders almak ve ders vermek gibi bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Bu acı ve ızdırap maşuktan ayrı kalmanın kahrından doğmakla beraber, buluşmanın, kavuşmanın, visalin kadrini, değerini bilmek için oldukça pişirici, olgunlaştırıcı, kıvama erdirici ve tamamlayıcı sonuçlar içermektedir.

Şair ayrılığı, ruhun buluşma günlerinin kıymetini bilmesi için gerekli hatta zaruri bir ameliye olarak görmektedir. Böylece ruhu terbiye eder, onu idmana çeker. Bu haliyle herkes için, her topluluk için ibretli bir levha olur, öğretici bir nasihe dönüşür. Bu anlamda Mevlana der ki.

Herkesî ez zann-i hod şüid yâr-i men

Vez derûn-i men necüst esrâr-i men

Türkçesi:

Ben ki her meclisin ağlayanı, iyilerin de kötülerin de arkadaşıyım

Herkes kendi zannınca bana dost olur, sohbetimden bir şeyler öğrenmek ister

Sırr-ı men ez nâle-i men dûr nîst

Lîk çeşm-i gûşrâ an nûr nîst

Türkçesi:

Gerçi sırrım, feryâdımdan uzak değil, lakin her göz ve kulakta bunu sezecek nûr yok

Can ve ten birbirinden gizli değildir. Fakat canı görmeye izin yoktur (Mevlana, 2007: 39).

Mevlânâ, Hak'tan ayrı düşmenin ıstırabını yaşamskta ve hissetmektedir. Bunu ruhun bir varoluş sancısı olarak görmektedir. Ona göre bu ayrılık acısı bir duyarlılıktır, bir hassasiyettir ve bir varlık alametidir. Mevlana bu feveran ve feryadla ruhun bedene hapsedilişinin sıkıntısını dile getirmektedir. Ayrılığın erdirici yönüne dikkat çektikten sonra, kayıtlardan kurtulmanın çabasına bürünmektedir.

Sîne hâhem şerhê şerhê ez-firâk

Tâ bı-güyem şerh-ê derd-ê iştiyâk

Türkçesi:

Ayrılık derdinden parça parça olmuş bir kalp isterim ki aslıma kavuşma iştiyakımın derdini ona anlatayım (Mevlana, 2007: 40).

Mevlânâ bu beyitlerinde ayrılığın verdiği ıstırabın şiddetini anlatmaktadır. Burada özellikle kullanılan “firâk” ifadesi hicranla aynı anlama gelmektedir. Mevlânâ bu beyitlerinde kalbi ayrılık acısından paramparça olmuş hüznle dolmuş bir insanın, bir arifin kendisini anlayacağını ifade eder, buna aşırı bir istek duyduğunu söyler. Mevlânâ burada manevi konuların ve bazı hususların sözcüklerle ifade edilemeyeceğini sözcüklerin eksik kalacağını işaret etmektedir. Ancak aynı derdin müptelası olmuş kişiler bir diğerini anlayacaktır.

Didüm ki fûrkatünde nice yanam inleyem

Didi ki süz u nâlesüz olmaz ney ü rebâb

(Ayrılığında ne vakte dek yanıp inleyeyim? dedim

Ney ve rebâb yanıssız ve inlemesiz olmaz dedi)

Mevlânâ bu beyitlerinde neyin çıkardığı o derin sesi sevgilinin hasretiyle yanıp inleyen aşğın sesine benzetir. O bu hicrandan doğan inleme ve ayrı düşmekten kaynaklanan bu feryadın aşkın doğası gereği olduğuna işaret ederek bunun oldukça normal karşılanması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü nasıl ki gülü seven dikenine katlanması gerekiyorsa aşk yoluna düşmüş ve bu yola baş koymuş aşğın bu bedelleri ve belaları göze alması gerekiyor. Bu yolda çekilen çile ve acı bu yolun olmazsa olmazıdır. Mevlana tüm inlemelerin, feryadların ve feveranların nedeninin bahsi geçen bu ızdıraplar olduğunu şöyle ifade eder:

Ben diyâr-ı yârdan uş düşmişem tenhâ garîb

İnleyü ney bigi sözüm budur kim vâ garîb

(Şimdi ben sevgilinin vatanından yalnız, garip düşmüşüm,

Ney gibi inleyerek derim ki vâh garip (Mevlana, 2007: 42).

Mevlânâ bu beyitlerinde sevgilinin öz yurdundan ayrı düşen bir garip olduğunu söylerken sevgilinin sesini ney sesine benzetir. O neyin vatanını arzularıp inlemesi misali sevgilinin de ayrılık eleminden dolayı inlediğini söyler. Neyin bu hüznü nağmesi, farkında olsun ya da olmasın, bütün ruhların bu sızısını derhatır ettiğinden ve bu kadim yarasına dokunduğundan dolayı, oldukça etkilidir.

3.2.2. Mevlânâ'da Vuslat ya da Şeb-i Arus

Mevlânâ'ya göre vuslat, mutlak güzellik olan Cemil-i Mutlak'ın bir parçası olup dünya gurbetine düşmüş insan ruhunun aslına varma çabasıdır. Bu ise âşk yoluyla elde edilir. Ona göre vuslat akılla değil âşkla gerçekleşir. Bu sonuç aslında Allah'ın lütfu ve ihsanı ile gerçekleşir. Mevlânâ

Fehm ve hâtırı keskinleştirmek, yol ve marifet değildir.

Allah'ın fazl u keremi, saracak kırık ve yapacak yıkık arar." (Mevlana, 2015: 532).

sözleriyle hakikat yoluna sadece aklın delaletiyle gidilemeyeceğini beyan etmektedir.

Mevlânâ'ya göre âşıklar için ölüm de bir çeşit vuslattır. Allah için hidayet yolunu göstermek uğruna, âşık olan kişi, canını feda etmek ister. Hakiki sevgili kanını dökecek olsa gerçek âşık canını onun yolunda ve ona kavuşmak için coşku ve zevkle verir. Aşk erbabının ölümü aslında hayata kavuşmaktır. Ebediliğe kavuşmayan ve ölümsüzlüğü tatmayan âşık kayıtlara bağlanmış ve hiç yaşamamış demektir.

Mevlânâ için ölüm sevgiliye kavuşma, yani şeb-i arûs, elest bezmine dönüş ve gurbetten kurtuluşun ifadesidir. Ruhun kendisinden kopup dünya gurbetine düştükten sonra yine aslına varma yolculuğudur. Bu nedenle Mevlânâ şöyle der:

Vefatımdan sonra benim türbemi aç ve gör,

İçimin ateşinden kefenimden duman yükseliyor (Mevlana, 2010: 212).

Şaire göre kendisi, içinde coşan âşk ateşinin, kavuşma hasretinin ve vuslat acısının bir parçasını dünya gurbetinde bırakıp gitmiştir. Ona göre ölüm inananlar için bir binektir, taşıttır. Ebedi saadet mekânına ve asli vatana gitmek için bir köprüdür. Hakikatin bakış açısından ölümün tabiatı bu olduğundan, vefat korkunç bir şeymiş gibi algılanmamalıdır. Aksine ölüm rahmet ve saadet kapısı olarak ve dosta varma randevusu şeklinde görülmelidir

(Özköse, 2005: 235).

Mevlânâ ölümü hakiki kavuşmanın önündeki bir engel olduğunu ve buna tebessümle karşılık vermek gerektiğini düşünür. Mevlânâ'nın aşağıdaki şu tespitleri bu konuda oldukça dikkat çekicidir:

'Allâh'ın mevcûdiyetine iki tane 'ben' sığmaz. Hem sen, ben dersin hem de O; ikilik ortadan kalksın diye, ya sen O'nun gözünde ölürsün ya da O senin gözünde değerini yitirir. O'nun ne dışa yansıdığı şekliyle ne de zihinde canlandırıldığı hâliyle ölmesi söz konusudur; çünkü O, ebedî bir hayatla dâimâ diri olandır. O kadar rahmetlidir ki, mümkün olsa ikiliğin kaybolması için, senin için, ölürdü. O'nun ölmesi mümkün olmadığına göre, sen öl ki, O sende ortaya çıksın ve ikilik kaybolsun!' (Özelsel, 2023, 151).

Visal ve hicran konusu sûfî şairlerin anlam arayışlarındaki genel tasavurlarını göstermesi bakımından belirleyici kavramlardır. Bu iki kavram sufi düşüncede birbirini tamamlayan ve aynı anlam birliğinin iki yüzüdür. Aslında firkat, vahdeti ifade eden vuslat yolculuğunun bir durağı mesabesindedir ve visali içerir. Bu anlayışa sahip şairlere göre firkat ateşi nefsin tasallutlarına boyun eğen kişinin baş belası olduğu gibi onu uyandırıp aslına yönlendirmede de birinci derecede amildir. Yani mâsivâ veya ayyar şeklinde ifade edilen Allah Teâlâ'nın dışındaki herşeyin muhabbetiyle gönül dünyasını dolduran ve rûhunun yükselişine engel olan kimseleri yakıp azap içinde bırakan bir durumdur (Rumî, 2003, 165).

Mevlânâ ve onun gibi âşk ehli diğer sufi şahsiyetlere göre âşık olan kişi, ayrılığın yakıcı haletinden bir an önce kurtulup vuslatın serin, engin ve güvenli sularına kendini bırakmalıdır. Âşk erbabı sûfîlerin genel kanaatine göre visal peşindeki hakikat yolcusu, aklın değil âşkın kılavuzluğunda vuslat şerbetini içebilmek için ten kafesinden kurtulmalı, masivâyı ifade eden kesret deryâlarını tek tek aşır Cemil-i Bakî ile buluşmayı ifade eden vahdet sırrına ererek yaratıcısından başka herşeyin fânî olduğu hakîkatine vâsıl olmalıdır.

Mutasavvıf şairler âşk yolcusunun kemal ve vuslat hâline ulaşabilmesi için varlığını Allah Teâlâ'nın varlığında fani kılması gerektiğini düşünürler. Diğer bir tabirle bu yolda fenâ mertebesine ulaşılmasını, meslek ve anlayışlarının temeli olarak kabul etmişlerdir. Bu anlayış sahipleri aşkın vecd hâliyle hakikat perdelerini aralamasını ve ölüm durağını atlamasını zorunlu görmüşlerdir.

Mevlana Celaleddin-i Rûmî *Mesnevî* adlı altı ciltlik eserinin hemen girişinde bu eserini tanıtır ondan bahsederken “Bu *Mesnevî* kitabı visal ve yakın sırlarının çözülmesinde dinin asıllarının aslı olup fikh-ı ekber ve şer’i ezher ve bürhan-i ezher-i ilahidir” (M. Celaleddin, 2010: 38). der. Böylece Mevlana *Mesnevî*'sini kendi kaleminden tanımlarken, insan ruhunun yitik dermanı olan ve bilerek ve ya bilmeyerek aradığı visal sırrıyla ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla o bu eserini insan ruhunun kadim yarası olan visal hedefinin bir mürşidi ve rehberi olarak sunmaktadır.

Mevlana gibi irfan ehli olan mutasavvıflar firkat ve vuslat konusu dolayısıyla hayat ile ölüm arasında bireyin kâmil bir insan olabilmesi için takınması gereken tavrı da ifade imkânı bulmuşlardır. Onlara göre beka ve visalın bir kapısı olan ölümü özlemeyen âşkın ne olduğunu tam mânâsıyla anlayamaz. Onlar bu kanaatleri ile geçici olanın değil bâkî olanın sevgisini, özlemine, visalini hedeflediklerini ortaya koymuşlardır.

3.1. Molla Ahmed-i Cezirî'nin şiirlerinde Visal ve Hicran

Molla Ahmed-i Cezirî visal ve hicran olgularını, varlığın kaynağı olarak gördüğü mutlak güzellik ve bu güzellikten kaynaklı ontolojik aşk bağlamında okumaktadır. Cezirî

“Me cewher unsûrek xamis nûma îro dit alî da”

Yanî “Bugün beşinci bir unsur göründü bana sonunda” (Cezirî, 2010: 234) ifadesiyle söz konusu bu mutlak güzelliğe karşı insan ruhunda bulunan aşkı, varlığın aslı olarak belirtilen dört temel unsurun yanında beşinci bir unsur olarak yerleştirir. Onun şiirinde visal ve hicran ise bu aşkın değişik suret ve durumlarıdır. Şimdi Cezirî'nin divanından örneklerle bu konuyu biraz daha yakından incelemeye çalışalım.

3.1.1. Cizîrî'de Âşk ve Ayrılık

Molla Ahmed-i Cezirî gibi mutasavvıf şairlere göre hicran denilen ayrılık olgusu aslında âşkın hallerinden biridir. Âşk iksirinin görünümünden biri olarak ortaya çıkar. Bizler Cezirî'nin âşk anlayışı üzerinde durduktan sonra onun âşkın hallerinden olan hicran haline bakışını değerlendirmeye çalışacağız.

Cezirî'ye göre âşk kadimdir ve varlığın ontolojik kaynağıdır. Bütün varlık âlemleri âşk sayesinde vardır ve ona dayanmaktadır. Bu nedenle alem, çark ve melek hepsi âşkla kaimdir ve devam ve hareketi âşka bağlıdır (Eminoğlu, 2022: 98). Mela bunu aşağıdaki beytinde şöyle ifade eder:

Bi evîne melek û çerx û felek tene sema

Rewşen in têki bi mihrê ji sema ta bi semek

Türkçesi:

Âşk ile rakedip dömekte tüm meleklerle çarh-ı felek

Âşk nuruyla ışıldamakta kâinat semadan denizdeki semeğe dek (Cizîrî, 2010: 346)

Cezirî'nin bu görüşüne göre âşk yokluk ve hiçliğin zıttıdır. Hudus denilen ve sonradan yaratılan varlıklar araz olarak tek başına kirlilik ve kötülüktür. Hudûs varlık kirini değişik aldatici ve mecazi süslerle insan kalbine yerleştirir (Alkış, 2004: 43). Kalbin bu pas ve kirden arınması ve paklanması âşk iksirinden geçer. O ruhları günah ve isyanla kirlenmiş insanların âşka teslim olmaları gerektiğini söylüyor. Molla Ahmed-i Cezirî bu konuyu şöyle açıklar:

Reng û jengê hedesê neqşê hudûsê me di dil

Bide ber rendeşê eşqê ew e qessarê hudûs

Türkçesi:

Hadesin pasları ve kirleri nakşını işleyip yer almış gönülde

Âşk rendesine tut onu odur parlaticısı hudusun (Cizîrî, 2010: 78)

Cezirî'ye göre ruhanî âşk, kişiyi ebedi olana götürür, ulaştırır. Bu aşkı yaşayan, ilahi nur ve hüsn müptela olur. Gördüğü her güzelliğin o güzellikten olduğunu bilir. Ancak

âşkın cezbesi, sevenin ruhunda titreme, ateş ve sarsıntı gibi durumlarla beraber o nurdan ayrı kalmanın ızdırıp ve hasretinin ortaya çıkmasına da neden olur. Cezirî bu durumu şöyle dile getirmektedir:

Muhbetê mihnet di zor in hub dibêm bêşek bela ye

Umur jî xweş pê diborin sotin û derd û cefa ye

Her dilê sotî bi ulfê yar ne derman kit bi zulfê

Ta ebed ew bend di qulfê işqê derdek bêdewa ye

Her kesê muhbet ji ruh e mubtelay nûra subbûh e

Wî di dil da sed curûh e cezbe û lertzîn û ta ye

Türkçesi:

Mihneti çoktur âşkın şüphesiz bir beladır âşk

Hoç geçer onunla ömür derd u cefa ile yanmaktır âşk

Ülfetle yanar gönül zülüfleriyle derman olmazsa sevgili

Ebede dek mahpustur gönül devası bulunmaz bir bir hastalıktır âşk

Sevgisi ruhtan gelen kimse münezzehe nura olur müptela

Gönlünde yüzlerce yara cezbe titreyiş hummalar var (Cizirî, 2010: 116)

Cezirî'ye göre âşkın pek çok halleri vardır. Bunlardan en başta gelenlerden biri hicran yani firkat ve ayrılıktır. Molla Ahmed mürettep divanındaki birçok şiirin birçok beytinde hicran halinin birçok veçhesini terennüm ederek resmeder (Muhammed, 2008: 56). Doğrudan doğruya hicran ve ayrılık halinden bahseden “Feryad ji destê firqetê” yani “Aman firkatın elinden aman” redifli ve 22 beyitlik kasidesinde hicran ateşinin yakıcılığını çok yönlü olarak resmederek halini cananına arzeder.

Vê firqetê ebter kirîn feryad ji destê firqetê

Jar û ze'îf û zer kirîn feryad ji destê firqetê

Pir zer kirîn wek zêri mam çehvên di lutfê pîri mam

Daim li rê çavnêr-i mam feryad ji destê firqetê

Çavnêrê reftara te bûm muştâqê gulzara te bûm

Lew dûr ji dîdara te bûm feryad ji destê firqetê

Dûr bûm ji wê reft û çunê wan ‘işweyan guft û kenê

Nayê bi çehvan min dinê feryad ji destê firqetê

Dinya bi min mij bû xemam xew jî li çehvanê min heram

Umrek bi vî halê he mam feryad ji destê firqetê

Saet li min têk salî bûn daîm li ser dest falî bûn

Herfên dihatin “Dal”î bûn aman ayrılığın elinden aman

Türkçesi:

Uğursuzluk getirdi bu ayrılık bize aman ayrılığın elinden aman
Hasta kılıp zayıflattı sararttı bizi aman ayrılığın elinden aman
Altın gibi sararttı beni beklerken beklerken lütfunu pirimin
Yollara takılıp kaldı gözlerim aman ayrılığın elinden aman
Çıkmanı bekledim durdum arzuladım hep gül bahçeni
Uzak kaldım didarından aman ayrılığın elinden aman
Uzak kaldım ayrılıp gitmesinden işveli sözlerinden gülüşünden
Gözükmez oldu gözüme dünya aman ayrılığın elinden aman
Sisli ve bulanıktır dünya bana haram oldu uyku gözlerime
Bu haldeyim bir ömür boyu aman ayrılığın elinden aman
Saatler bir yıl oldu bana elimde hep fal cetveli

“Dal” harfidir hep çıkan karşıma aman ayrılığın elinden aman (Cizîrî, 2010: 152)

Melayê Cizîrî hicranın ve hakiki sevgiliden uzak kalmanın aşığı sarartıp soldurduğunu, yakıp kül eylediğini belirtirerek hicranın dayanılmaz acısını dile getirmektedir. Bu durum ise âşkın ve âşktan doğan hicran yarasının tabi bir sonucudur ona göre. Cezîrî divanındaki diğer bir şiirinde ayrılık acısını ve hicrandan gelen ızdırab ve acıyı şöyle anlatır:

Mihnet û cewra hebîbî qehr û azara reqîbî
Heq tenê da min xerîbî lê şukur Baxoy we daye
Rohniya wê şewq û tavê şerbeta qend û gulavê
Kes nehin mehrrûm ji navê lê tenê bom in xela ye
Bênesîb min dî ji camê dûrîdûr mehrûm ji ramê
Girtiyê wê qeyd û damê ev xerîbê canfîda ye

Türkçesi:

Sevgilinin eza ve cefasıyla rakiplerin kahır ve azrını
Şükür olsun ki ben bengaribe vermiştir felek cefasını
O nurun ve parıltının aydınlığı gül suyuyla şeker şerbetindedir
Benden başka mahrum yok kıtlık benimiçindir sadece
Nasipsiz gördüm kendimi bir kâse şaraptan mahrumum rahattan
Esir düşmüşüm tuzağına sevgiliye can fedadır (Cizîrî, 2010: 116)

Melayê Cizîrî de Mevlânâ'nın *Neyname*'deki hicran halini ifade etmek için “ney” metaforunu kullanarak kendi durumunu “ney”e benzeter. Çünkü ney aslının bulunduğu kamışlıktan kesilip alınarak kendine yabancı bir muhite taşınmış ve dolayısıyla gurbete

düşmüştür. Ney'in hazin sesi bu firak ve hicran eleminin ifadesidir.

Fırkatin elinden çekilen ve asli vatana özlemi ifade eden bu şikâyet ve ızdırab durumu, sufi şairlerin genelinin ortak bir haleti olarak eserlerinde göze çarpmaktır. Bu makam ve halettaki şairler gibi Mela'nın da nihai amacı hep visaldir. Ama onun payına hep hicran düşer. Mela da Mevlânâ gibi firaktan gelen bütün derd ve ızdırabını ney'e benzetir. Kendisi bu durumu şöyle dile getirmektedir:

Peyweste tu her bangî me kî şubhetê ney

Bê yar û mey û sazê mi go nayim ez

Sed şîşî li dil dane ji mihrê me Mela

Lew her bi fixan mislê ney û nay im ez

Türkçesi:

Ney gibi çağırmalısın beni durmadan

Davetine gelmem mey saz sevgili olmadan

Dile benden ne dilersen isterse bu canım olsun

Yeter ki emret ey sevgili her türlü emrine hazırım ben

Âşk yolunda yüzlerce şiş dağlamıştır kalbimizi Mela

Onun içindir ki ney gibi feryad koparmadayım ben (Cizîrî, 2010: 300)

Mela'ya göre hicran okları kalbe saplandığında en şiddetli bir acıya dönüşür. Hicran okundan daha acıtıcı bir ok yoktur ona göre. Mela, âşk acısını, hicran derdini tatmayan birinin gamsız ve tasasız olacağı kanaatindedir. Böylelerinin ayrılık acısını anlaması mümkün değildir. Bu derdi çeken ve yaşayan bilir. Mela, hicran darbesine maruz kalan kalp ve gönül dağ gibi büyük ve sağlam dahi olsa o anda un ufak olup yıkılır, harap olur diyerek firkatın tahrip gücünü resmeder:

Bi narê firqetê sohtim ji ferqê ser heta pê da

Xedenga xefletê notim ji berqa Lamia tê da

Xedenga firqetê red e dilê ew xeletê lê dit

Dibêjim wer cebel bit ew bi ker bit wê di gavê da

Heçî firqet nedî hîcran nebê minb dax û key lê ne

Ji bil derbê bi hîcranê firaqa rûh û can kê da

Türkçesi:

Ayrılığın ateşiyle yandım baştan aşağı

Hedef oldum içinde şimşekler çakan gaflet oklarına

Yıldırım gibi şiddetlidir aniden kalbe saplanan ayrılık okları

Dağ gibi güçlü olsa da parçalanıp dağılır etrafa o anda

Hicran acısını tatmayan bedenim yanıp dağlanmıştır demesin

Yardan ayrılığın darbesinden kim ayırabilir ruhla bedeni (Cizîrî, 2010: 52)

Molla Ahmed'e göre ayrılık takattan düşmeye ve zayıflayıp bitkin hale gelmeye sebep olur. Aşığı uykusuz bırakan, müşevveş eden gaddar bir illettir hicran. Mela'ya göre ölüm ayrılık derdi karşısında hiçbir şeydir. Çünkü ölüm bir anda olup biter ve acısı geçer. Ama ayrılık öldürmez çektirir; geçmez, süründürür. Molla Ahmed bu düşüncesini bu beytinde açıkça ifade etmektedir:

Derdê xedar bê m firqet e, firqet ji can pir zehmet e

Aşiq mirin her saet e, ya sehlî aşiq ruh dide

Türkçesi

Sanırım amansız dertdir firkat ölümden beterdir ayrılık

En kolay şeydir âşık ın can vermesi aman ayrılığın elinden aman (Cizîrî, 2010: 154)

3.1.2. Cezirî'de Visal

Molla Ahmed-i Cezirî'ye göre hicran yarasının dermanı vuslattır, yani mahbub-u hakikiye kavuşmaktır. Bu amaç ve sonuç için yapılması gereken şey sabırdır. Her ne kadar aşığın sabretmeye tahammülü kalmamışsa da yapacak başka bir şey yok.

Molla Ahmed'e göre hicran kıyametin kopması gibidir. Ancak hicranla kıyameti yaşamış, çöllerde susuz kalmış ve gurbetlere düşmüş ruh için vuslat, hayattır, rahata kavuşmaktır, asli vatana dönmektir. Bu nedenle onun düşünce ve şiirindeki baskın unsur hicrandan kaynaklı umutsuzlukla beraber visale olan umuttur da.

Cezirî umutsuzluk ve umut halini içiçe yaşayarak bunu şiirlerinde yansıtır. Çünkü o bilir ki firkatın hirkatini yaşayan bir gönül visali görmezse, vaslı bulmazsa helak olur. Onun için der:

Wesla te can û dil heyat e

Men zaqe merareten newa tah

Türkçesi:

Vuslatın hayat verir can ile gönüle

Ayrılığın elemi tadanın helaktır sonu (Cizîrî, 2010: 270)

Mela'ya göre âşkta bir kayıp yoktur. Visal gerçekleşse de gerçekleşmese de âşk yolundaki fedakârlık kutsaldır ve övgüye değerlidir. Çünkü âşk yokluğun zıttıdır ve insanı ölümsüz kılar. Âşk visalin ve bekanın iksiridir. Ciziri bu görüşünü şöyle ifade etmektedir:

Ê birî eynê beqayê badenoşê eşqê bû

Ê bûyî mehwê fenayê aşiqê bêçare bû

Türkçesi:

Ebedilik makamına erişti âşk şarabından içen kişi

Fenada mahvolan kimse de âşık -ı biçare idi

(Cizîrî, 2010: 416)

Mela'ya göre Allah, zatının hüsün ve cemali ile Vacib'ül-Vücuttur. Onun hüsünü,

güzelliği zatidir. Alemdeki güzellik onun güzelliğinin cılız bir tecellisi ve yansımasıdır. Mela ilâhî zatın güzelliğinin taşması ile aleme tecellisini, malın zekât nisabına varmasına benzetmektedir. Nisap miktarına ulaşan ve aşığın da kalbine tecelli eden ilahi hüsün, âşığın istediği zekâttır ve hakiki cemale visali ifade etmektedir. Yani Mela'ya göre zekât, ilahî cemalin tenezzül ederek aşığın kalbine tecelli etmesi ile ona visal kapısını açmasıdır (Doru, 206: 202). Mela yukarıda bahsi geçen aşığın cemale vaslını ifade eden zekât metaforunu şöyle ifade eder:

Ji wîsala xwe zekâtê bide miskîn û feqîran

Ku cemala te ye kamil di kemala xwe nîsab e

Türkçesi:

Vuslatından zekât ver biz miskin ve fakirlere

Güzelliğin kemalinde nisaba ermiştir çünkü (Cizîrî, 2010: 112)

Cezirî , vuslat ve likayı hicranın ve dolayısıyla âşk acısının bir çaresi, bir ilacı olarak görür ve ruhun hayatı ve rahatı şeklinde tanımlar. O bu durumu şu beyitlerinde açıkça ifade etmektedir:

Dûredest im bênesîb im dîlber im xanim hebîbim

Pir ji dîna te xerîb im ruh û rahet min lîqa ye

Pur mulazim têm lîqayê mame hetta multeqayê

Min rihê şêrîn didayê hudhud er mizgîn bidaye

Hudhudê ridawnê xeybê sed xeber şîrîn ji ceybê

Da dilê min murde hey bê guh li rê me wek seba ye

Çehvenêr im guh li rê me, lê seba rê da ye bê me

Erzihala muhbetê me bendeyek sadiq Mela ye

Türkçesi:

Uzaklardayım elim ulaşmaz sana ey gönlümü çalan sevgili

Seni görmekten mahrumum ruh ve rahatım vüslatımdır

Sevgiliyle buluşmak için çok gözledim durdum yollarda

Tatlı canımı verirdim Hüdhüd bu müjdeyi verseydi bana

Yüzlerce tatlı haber var sevgiliden Rıdvan-ı gayb olan Hüdhüdde

Dirilir onunla ölmüş gönüller kulaklarım bad-i sabadır yollarda

Gözlerim kulaklarım yollarda saba yeli bir haber getirir diye

Muhabbet mektubunda “bize sadık yalnız Mela” diye yazılı (Cizîrî, 2010: 118)

Molla Ahmed-i Cezirî'nin estetik tasavvurunda hakiki, müteal, daimî ve ideal güzel olan Cemil- Mutlak'tan olan ayrılık her zaman bir visali, bir kavuşmayı barındırmaktadır. Bu nedenle onun hicran anlayışında firkat acısı sevgilinin yokluğundan doğan yetimane bir

acı değil. Bilakis sevgili var ve bu acı sevgiliden uzak kalmaktan kaynaklanan bir elemdir. Bediüzzaman'ın tabiri ile bu elem, fikdan-i ahbaptan değil firak-i ahbaptandır. Yani dostun yokluğundan değil dosttan ayrı düşmekten dolayıdır (Nursi, 2101: 453).

Cezirî'nin estetik anlayışına göre firak ve hicran ümitsizliği değil, tam tersine her zaman bir ümit ve emeli de içermektedir. Bu nedendir ki Molla Ahmed ayrılık acısını ve hicranın yakıcılığını en yoğun şekilde dile getirdiği “Aman ayrılığın elinden aman” redifli ve tümüyle ayrılığı dile getiren gazelinin içinde dahi visali ve visalin umudunu, zevkini, coşkusunu ifade etmektedir. Şöyle ki:

Xaka rêya dilber Mela bikşîn di çahvan wek cela

Dîdarî qismet bû hela feryad ji destên firqetê

Türkçesi

Sevgilinin yolundaki toprağı sürme gibi gözüne çek Mela

Nasip oldu kavuşmak sana aman ayrılığın elinden aman (Cizîrî, 2010: 154).

4. Sonuç

Mevlânâ Celaleddin- Rumî ve Melayê Cizirî ülkemizin önde gelen ve eserleri ile çağları aşan bir etkiye sahip mutasavvıf iki şairimizdir. Klasik edebiyatta hicran ve visal iki temel temadır. Ayrılık ve kavuşmayı ifade eden bu iki kavram aynı zamanda tasavvuf ekolünün de iki temel kavramı ve terimidir. Bu dini gelenek ve pratiğe göre visal, kemale ermek, hakka varmak demektir; hicran ise Hak'tan, hakiki sevgiliden uzak kalmaktır. Klasik dönem yazar ve şairleri eserlerinde bu temayı çokça kullanmışlar ve bu tasavvufi görüşü edebiyata da aktarmışlardır.

Visal ve hicran düalizmi Mevlânâ ve Mela'nın estetik tasavvurlarının mütemmim cüzleridir. Bu iki şair bilgenin eserlerinde de yoğun şekilde işlenen bu iki tema ideal ve ilahî bir estetik anlayışın yansımasıdır. Bu anlayışları çerçevesinde ilmi müktesebatlarının yanında bu birikimle çelişmeyecek şekilde kalblerinden doğan ilhamlarla âşkın ve aşğın hallerini dile getirmişlerdir.

Çalışmada bu iki büyük şair şahsiyetin eserlerindeki yaklaşım ve düşüncelerinden hareketle bazı çıkarımlarda bulunduk. Zaman ve mekân kavramlarından azade günümüze kadar gelmiş bu beyitler bizlere âşkın hallerinden olan hicran ve visal anlayışından haber vermekte ve estetik tasavvur bağlamında bu hali okuma biçimini yansıtmaktadırlar.

Âşkî ve âşkın getirdiği halleri en iyi ifade edecekler bu hali yaşamış olanlardır. Âşık ların sözlerinden ve yaşadıkları haller üzerinden visal ve hicran kavramını ele aldığımız bu çalışmada farklı zaman ve mekânlarda yaşamalarına rağmen Ciziri ve Mevlânâ'nın âşk derdi ile duyumsadıkları hallerin benzerlik taşıdığını görmekteyiz. Bu ortak duyumsama, iki şair mütefekkirin beslendikleri ve dayandıkları medeniyet ve dolayısıyla edebiyat havzanının birliği ve müşterekliği ile açıklanabilir. Molla Ahmed-i Cezirî'nin kendisinden yaklaşık üçyüz asır önce yaşamış olan Mevlana'nın ney metaforunu Mevlana'nın kullandığı manada kendi şiirinde kullanması Cezirî'nin Mevlana'dan etkilendiğine dair bir veri olarak değerlendirilebilir.

Âşk erbabı nefisten ve nefsin getirdiği her kötülükten arınmış, âşk belasından memnun ve sonunda visal olsa da olmasa da bu yolun yolcusu olan kişidir. Şairin visal kavramından varmak istediği nokta aslında vahdettir. Burada maddi bir kavuşmadan ziyade manevi bir kavuşmanın kastedildiği anlaşılmaktadır. Tasavvufta visal kemale erme yolculuğunu tamamlamaktır. Hicran ise dünyadan, dünyevi arzularından, beşeri varlığından kurtulamamış kişinin yaşadığı halettir. Estetik tasavvura göre ise ruhun kendisinin bir parçası olduğu Cemal-i mutlakten yani hakiki güzelden uzak kalmayı ifade eder. Bu tanımların şiirsel karşılığını şahsi tecrübeleri eşliğinde her iki büyük şahsiyetin dizlerinde görmek mümkündür. Dolayısıyla iki ismin de visal kavramına yükledikleri ortak mana şudur ki memleketinden uzakta olana garip veya hicran ve ayrılık sahibi denmez. Asıl garip ve muhacir kişi, canı teninde, sırrı ruhunda gurbette olandır.

Mevlânâ'ya göre kavuşmanın kıymeti ancak ayrılığın acısıyla mümkündür. Ayrılıktan yer yer şikâyet etse de can terbiyesinin böyle mümkün olacağını ifade etmektedir. Mevlânâ ayrılığı ateşe benzetirken bu hicran ateşinin ancak gözyaşı ile bir nebze dinebileceğini söyler. Melayê Cizîrî ise âşkın kendisini ateşe benzetmektedir. Böylelikle âşk ateşinin insandaki nefsi yönleri, kötü olanı erittiğini ifade ederek Mevlânâ ile yine benzer bir noktada buluşur.

Mevlânâ'da hicran acısının sesi neyin çığıdır. Ney elbette bir mecazdır, benzetmedir. Bu ses insanın kendi aslına, yani Cemil'i Baki'ye olan iştiağını, öz hakikatine olan arzusunun maddi dünyadaki bir sembolüdür. Melayî Ciziri tasavvufta sıklıkla kullanılan Mevlânâ'nın da kullandığı mazmun ve sembollere dizelerinde yer vermektedir.

Mevlânâ mesajını oldukça açık bir dille ve doğrudan doğruya verirken Melayê Cizîrî daha alegorik ifadelerle ve yoğun edebi sanatlarla içiçe bir anlatım tarzı ile meramını dolaylı yollardan dile getirmektedir. Bu nedenle Mevlânâ toplumun geneline hitap ettiğinden mesajı daha sade ve anlaşılması daha kolaydır. Cezirî ise belli bir edebi seviyesi olanlara hitap ettiğinden dolayı alegorik bir dil kullanmış olup ifadeleri nisbeten daha kapalıdır.

Mevlânâ eserlerini yazdığı dil olan Farsçanın en doğal, en rahat ve genele hitap eden en yaygın üslubu ile yazdığı görülmektedir. Bu eserlerin Türkçe ve diğer dillere çevirilerinde de aynı sadeliği ve anlaşılabilirliği görmek mümkündür. Molla Ahmed-i Cezirî'nin *Divan* 'ında ise şiirlerini yazdığı dil olan Kürtçenin en edebi, en sanatsal, en sembolik ifade tarzlarından biri ile karşılaşmaktayız. Bu durum ise Cezirî'nin şiirlerinin diğer dillere çevirilerini imkânsız kılmasa da zorlaştırmaktadır.

Melayê Cezirî dönemin ve bölgenin yaygın eğitim kurumları olan medrese eğitimi almış bir âlim şairdir. Ancak sonrasında tasavvufa yönelmiştir. Dolayısıyla bu iki şair şahsiyetin şiirlerinde ilim ve irfan, şiir ve hikmetten yoğrulmuş çok yönlü bir müktesebatin izini ve özünü görmekteyiz. Bu durumu, Afganistan'dan başlayıp Arabistan'dan geçen ve Anadolu'da son bulan ilim ve irfan serüveniyle Mevlânâ Celaledin'de de görmekteyiz. İkisinin yolu da dinamik bir mecazi âşktan dinamik ilahi bir âşka doğru yürüyen bir tecrübeyi göstermektedir.

Mevlânâ'nın şiirlerinde didaktik bir üslup ve hikmet içeren hekimane bir muhteva görülürken Melayê Cezirî'nin şiirlerde aynı hikmet konuları lirik ve coşkun bir üslubla ifade edilmiştir. Her iki şair şahsiyetin şiirlerinde de ilim, felsefe ve edebiyattan beslenmekle beraber kendi alanlarda zirveyi temsil eden bir keyfiyete haiz olduklarını görmekteyiz.

Alemi seyretmekle kalmamış içinde buldukları hali ilmi birikimleriyle edebi bir üslupla yansıtmışlardır. Yazdıkları eserler sadece hissi coşkunlukla yazılabilecek eserler değildir. Bu iki şahsiyetin alim ve mütasavvıf şairler olmaları, varlığı okuma ve anlamlandırma biçimlerinde ve yaşadıkları halleri, derin tecrübeleri ifade etmede çok büyük etken olarak belirlemektedir.

İslam ve Kur'an merkezli estetik düşünce sahibi mütefekkir ve şairlerimiz Mevlana ve Cezirî farklı dillerde ama ortak İslam edebiyat havzasından beslenmişlerdir. Bu iki şair kaleme aldıkları eserlerinde hicran ve vuslat düalizmini aynı medeniyetin fikir kodları ve irfan anlayışıyla yorumlamakta ve dillendirmektedirler. Bu yönüyle bu iki şair ve arif şahsiyet kendi toplumlarının inanç, fikir ve irfan anlayışlarının önde gelen temsilcilerinden oldukları gibi genel anlamda da İslam edebiyat havzasının dünyaya açılan pencereleri ve vitrinleri olarak dünya edebiyatı içinde de yer almayı fazlasıyla hak etmektedirler.

Kaynakça

- Alkış, Abdurrahman. (2004). *Melayî Cizirî Divanında Tasavvufî Mazmunları* Nubiharı Yayınları, İstanbul.
- Cebecioğlu, Ethem. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara.
- Cizirî, Mela Ahmed. (2010). *Dîwan, Wergera Ji Kurdî Bo Tirkî: Osman Tunç, Weşanên Nûbihar*, İstanbul.
- Çetinkaya, Yalçın. (2019). "Mevlevî düşüncesinde ney ve insân-ı kâmil sembolizmi" *Rast Müzikoloji Dergisi*, 2019 Yaz Sayısı: 7(1), s.1979-1992.
- Çömlekçi, Esra. (2020). Mevlânâ'nın insan anlayışının Rönesans Dönemi insan anlayışı ile karşılaştırılması, Dokuz Eylül Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı / Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı, İzmir.
- Doru, Nesim. (2016). *Hakikat ve Mecaz Arasında Bir Sufî'nin Portresi*, Nûbihar Yayınları, İstanbul.
- Eminoğlu, Nevzat. (2022). *Tesewwira Estetik Li Nik Melayê Cizirî*, Estîtuya Zimanên Zindî, Bingöl Üniversitesi, Bingöl.
- Epözdemir, Şakir. (2005). *Epözdemir Şakir, Osmanlı- Kürt İttifakı ve Mevlânâ İdris-i Bitlisi*, Pêrî Yayınları, İstanbul.
- Ergün, Zülküf. (2015). *Bajar-Edebiyat û Cizîra Botan*, Weşanên Nûbiharê, Stenbol.
- Muhammed, H. Cemil (2008). *Melayê Cizirî Sevgi ve Güzelliğin Şairi*, Arapçadan Türkçeye Çeviri: Ümit Demirhan, İstanbul: Hîvda Yayınları, İstanbul.
- Mevlana. (2007), *Mevnevî Tam Metin*, Akçağ Basım Yayım, Çeviri: Adnan Karaismailoğlu, Ankara.
- M. Celaleddin, Rûmî. (2010). *Mesnevî-i Şerîf*, Çeviri: Süleyman Nahîfî, Timaş Yayınları, İstanbul.

Mevlana. (2015). *Mesnevî-i Manevî*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, C. II., b. 532.

Mevlana. (1957). *Diwan-i Kebir*, Editör: Abdulkadir Gürpınarlı, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Nursi, Bediüzzaman Said. (2010). *Sözler (Yer mi Beşinci Söz)*, Zehra Yayıncılık, İstanbul.

Özköse, Kadir. (2005). “Mevlânâ Düşüncesinde Firkat ve Vuslat”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2005, Y. 6, S. 14, s. 233-245.

Rûmî Mewlana Celaleddînê. (2003). *Mesnewîyê Manewî*, Editör: R. A. Nicholson, İntişaratê Behzad, Tehran 1375, C. III, b. 4435-4460.

Rûmî, Mewlana Celaleddîn. (2015). “Neyname”, Çeviri: Hayrullah Acar, *Nûbihar Dergisi*, Sayı:135, s. 73.

Özelsel, Michaela Mihriban. (2003). *Kalbe Yolculuk -Alman Psikoloğun Hac Günlüğü ve Bir Manevi Uyanmışın Hikâyesi*, Tercüme: Seda Çiftçi, İstanbul.

Uludağ, Süleyman. (1995). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.